

ПРОБЛЕМА ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ АДАПТАЦІЇ ПРАГМАТИЧНИХ ТЕКСТІВ

Необхідність передачі в перекладі комунікативного значення джерельного тексту (далі – ДжТ) визначає доцільність найрізноманітніших перекладацьких трансформацій навіть всупереч асиметрії мовних та культурних систем. Поняття перекладацької трансформації цікаве переважно тим, що воно стає найуживанішим терміном в теорії перекладознавства.

Як відомо, перекладацькі трансформації становлять значну частину перетворень ДжТ у процесі перекладу; вони поділяються на типи й види, більшість з яких уже ґрунтовно досліджено в перекладознавчих працях.

Взагалі, не варто було б звертатися до цього терміну якби мова тут не йшла про інше, вельми дискусійне явище – явище адаптації. Вважається, що поняття перекладу можна поширити на всі види трансформацій (адже вони реалізують основні функції цього виду діяльності), саме тому термін «адаптація» чи «адаптивний переклад» треба залишити поза зоною перекладознавства [1].

Визначення адаптації, її місця в теорії перекладу відображає стале ставлення до адаптації як маргінального явища, «підходить до якого треба вельми обережно» [2:404], оскільки воно нівелює міжкультурні розбіжності, чим створюється хибне уявлення про те, що «скрізь усе так само». Застосування прийому адаптації може бути виправданим у випадку асиметрії мовних картин світу відправника та одержувача тексту, неоднозначності асоціативних зв'язків, що встановлюються між іменами, поняттями та предметами реального світу [2:404]. На цьому підґрунті постає твердження про зумовленість адаптації не тільки міжмовною, а й міжкультурною асиметрією, яка призводить до кардинальних перекладацьких перетворень. Слід зауважити, що цей підхід дійсно віддзеркалює стан перекладацьких дій на гіпотекстовому (може у деяких випадках і на текстовому) рівнях тексту [2].

Теоретичне обґрунтування поняття адаптації здійснив Ю.Найда у загально відомій концепції динамічної еквівалентності [3]. На думку автора, еквівалентність встановлюється не шляхом зіставлення ДжТ та тексту перекладу, а методом порівняння реакції одержувача ДжТ та реакції одержувача цього тексту в іншомовній культурі. Зрозуміло, що еквівалентність реакцій передбачає лише їх схожість, але не тотожність [4].

Поняття динамічної еквівалентності Ю.Найди співпадає, у певному розумінні, з поняттям функціональної еквівалентності, запропонованим російським ученим А.Швейцером. Функціональний підхід орієнтується на виокремлення домінуючої комунікативної установки ДжТ, установа мовних засобів її вираження – функціональної домінанти, еквівалентна передача якої і «відновить рівновагу комунікації» [1].

На жаль, сучасна концепція динамічної (функціональної) еквівалентності не має чітких параметрів «вимірювання» або зіставлення реакцій [Апекс.]. Уточнення потребує і сам термін «реакція». Безперечним залишається той факт, що мова йде не про індивідуальну реакцію, а радше про типову для носіїв цієї культури лінгвоетнічну реакцію колективу, яка носить характер прогнозу. Утім,

ми можемо стверджувати, що питання власне перекладацької еквівалентності сумнівів не викликає, але навколо засобів її досягнення дискусії ведуться і по цей час. Саме в цьому контексті, на тлі перекладацької «точності», актуалізується комунікативна «релевантність», яка спонукає до визнання «адаптації як виду творчого процесу» [1].

Говорячи про переклад, ми, так чи інакше, не можемо не згадати про типи тексту, з якими співвідносяться певні методи перекладу. Згідно з відомою класифікацією К.Райс, усі тексти, що розглядаються з точки зору перекладу, поділяються за функціональним критерієм на чотири групи: 1) тексти, зорієнтовані на зміст; 2) тексти, зорієнтовані на форму; 3) тексти, орієнтовані на звернення; 4) аудіо-медіальні тексти [5]. Головна мета класифікації за К.Райс – збереження при перекладі найбільш суттєвої визначальної ознаки типу тексту. Для текстів, орієнтованих на форму, такою ознакою постає функція «специфічного естетичного впливу» [5:213], а для текстів, зорієнтованих на звернення, релевантним убачається досягнення екстралінгвістичного ефекту, збереження «наявного звернення до слухачів або читачів тексту» [5:211]. Такі типи тексту нами зараховано до прагматичних, основною функцією яких є вплив на аудиторію. Тому, ми не можемо зголоситися на запропоноване К.Райс основне розмежування текстів на прагматичні та художні, оскільки до прагматичних дослідниці відносить усі тексти, що «орієнтуються на зміст» [5: 210].

Для прагматичних типів тексту мовне оформлення змісту підпорядковується певним специфічним екстралінгвістичним настановам мовлення. У читача або слухача повинна проявитися певна очікувана реакція, та інколи його треба спонукати до таких дій. У зазначених типах текстів репрезентується виокремлення мовної функції звернення, яка теоретично присутня у будь-якому мовному висловлюванні. Підставою для віднесення тексту до апелятивного типу, постає актуалізація саме апелятивної функції тексту.

Виникає питання: які типи тексту слід відносити до апелятивних (у розумінні К.Райс), а які до прагматичних? Згідно із визначенням до апелятивних типів тексту К.Райс відносить «рекламу, агітацію, проповідь, пропаганду, полеміку, демагогію або сатиру» [5:218]. Задачам нашого дослідження релевантним убачається вибір реклами та проповіді як типів прагматичного тексту за нашою термінологією.

Яким вимогам повинен відповідати переклад прагматичних типів тексту? Найбільш значущим, на нашу думку, видається максимальна відповідність впливу ДжТ на «свою» аудиторію ефективності варіанта перекладу в іншокультурній аудиторії. На наш погляд, культурні розбіжності у прагматичних типах текстів необхідно перекладати із застосуванням адаптивних перекладацьких стратегій. До найпоширеніших чинників, що спонукають перекладача звернутися до адаптації, дослідники, серед іншого, зараховують ситуаційну невідповідність і «порушення комунікації внаслідок становлення нової епохи чи нового підходу, або необхідність звернення до іншої аудиторії, що вимагають змін у стилі, змісті чи подачі матеріалу» [1:205].

Зазначені чинники обумовлюють певний перелік прийомів, до яких звертаються в процесі перекладацької адаптації. До них належать: опущення елементів тексту, поширення, заміна, транскрибування, осучаснення, уведення до

більш знайомого контексту, глобальна заміна ДжТ цільовим текстом [1:205]. Оскільки ми розглядаємо не окремі тексти, а типи текстів, постає необхідність розробити адаптивну модель саме типів текстів, а не окремих текстових елементів.

Дослідження типології текстів неможливе також без урахування такого поняття як дискурс. На нашу думку, виокремлення того чи іншого виду дискурсу ґрунтується на визначенні певної тематики або тематичного поля. Тематика, у свою чергу, об'єднує декілька типів тексту, які формують вид дискурсу. З огляду на зазначене, актуальним постає виокремлення релігійного дискурсу, до якого належать усі типи текстів, об'єднані однією тематикою, наприклад, молитва, сповідь, гомілетика, проповідь тощо. Парадигма типів тексту релігійного дискурсу будується за принципом від мінімально прагматичного до максимально прагматичного. За цією шкалою місце мінімально прагматичного тексту посідає словникова стаття як тип тексту, а проповідь - максимально прагматичного типу тексту. Серединне положення посідає гомілетика як учбовий тип тексту.

У чому ж полягає принципова різниця поміж ораторською промовою, проповіддю та власне рекламним текстом? Оскільки промова базується на аргументації, вона маніфестує поєднання інформативної та директивної функцій в той час, як рекламний текст, базуючись в першу чергу на директивній основі, віддаляє інформативність, як ознаку тексту, на периферію. Звідси зрозумілим стає кількісне та якісне збільшення директивних засобів, до того ж як вербальних, так і невербальних.

Серединним залишається учбовий текст, який характеризується, з одного боку, посиленням інформативності, а з іншого – послабленням директивності. Однак, ми добре розуміємо, що підручник - це все ж таки приклад тексту прихованої форми переконання.

Словникова стаття як тип тексту, яка, на перший погляд, є абсолютно об'єктивним текстом, оскільки теоретично має інформативний характер, насправді, на рівні структурації, вона містить «подробиці» у вигляді певних аксиологем (лексем з компонентом оцінки). Саме ця ознака і свідчить про певний імпліцитно заданий елемент впливу, який дозволяє зарахувати словникову статтю до прагматичних типів тексту.

Зіставний аналіз функціонування типів тексту релігійного дискурсу в східнослов'янській і атлантичній (США) культурних традиціях демонструє диференціальні ознаки саме в парадигмі текстів. Власне тематичний принцип побудови релігійного дискурсу призводить до наявності в атлантичній традиції рекламного типу тексту, який є значеннєво відсутнім у східнослов'янській традиції. Дійсно, для нашої традиції релігійна тематика являє собою тематику особливого типу – розподілу профанного та сакрального, згідно з яким це не тільки інша тема, а й інша парадигма. Наш підхід до релігійності припускає не тільки тематичний але й онтологічний ряд: існують мирські дискурси але є й сакральні. Ми все ж таки відчуваємо тут кардинальну різницю.

Для атлантичної традиції це тільки інша тематика. Якщо в основі дискурсу покладено тільки тематичну різницю, тоді й парадигма типів текстів добудовується «до кінця», де й з'являються рекламні типи тексту. У східнослов'янській традиції парадигма текстів релігійного дискурсу закінчується

агітаційним типом тексту – проповіддю. Як відомо, проповідь наявна як у православ'ї, так і в протестантизмі, і, на перший погляд, простежується збіг типів текстів але саме тут перекладацька адаптація набуває своєї актуальності, оскільки різниця в культурних традиціях не тільки відчутна але й прогнозована.

Що може статися за умов, коли прагматичний текст переноситься до іншокультури? З точки зору перекладацької адаптації, усю текстову інформацію слід поділити на фактичну та оцінювальну (аксіологічну). Інакше кажучи, усі адаптивні трансформації носять структурний та семантичний характер. Усі рекомендації, що ми пропонуємо перекладачеві, відображають тенденції адаптивних моделей.

Розглянемо типи адаптивних трансформацій, до яких треба звернутися у випадку зіставлення одного типу тексту в двох національних традиціях.

Нульові трансформації здебільшого стосуються елементів гіпертекстового рівня, а на так званих «нижніх» рівнях тексту, а саме - гіпотекстових, трансформаціям підлягають елементи лексики та граматики. Прийом ампліфікації застосовується у тих випадках, коли інформація збільшується кількісно, прийом інтенсифікації, у свою чергу, позначає якісне збільшення ознак. Наступний прийом – редукції, або необхідність зменшення інформації. Релевантною ознакою композиції є перестановка структурних елементів – інверсія.

Щодо аксіологічної інформації, поданої в тексті, прийом інверсії передбачає зміну негативного значення на позитивне, або навпаки. Така трансформація може бути пов'язана з тим, що варіант збереження негативної аксіологічності може завадити іншомовному читачеві в адекватному сприйнятті значення та функції тексту.

Дифузія та поляризація стосуються як структурних, так і оцінювальних елементів інформації тексту. Дифузія визначає процес деструктуризації тексту, або ситуацію, коли структура тексту «розмивається», поляризація – процес чіткої структурної детермінації тексту. З точки зору аксіологічної інформації, поданої в тексті, дифузія означає перехід позитивної або негативної інформації в амбівалентну. Поляризація свідчить про необхідність заміни амбівалентного значення на позитивне або негативне.

Перекладацька адаптація покликана на еквівалентну передачу змісту ДжТ у такій формі, яка необхідна для досягнення мети міжмовної комунікації. Зазначена мета має дві складові, по-перше, збереження бажаного впливу на певну групу реципієнтів, по-друге, вилучення з ДжТ певної частини інформації. З огляду на це, конкретний вид адаптивних трансформацій визначається характером впливу, який потрібно зберегти у варіанті перекладу, або характером і обсягом інформації, що міститься у цьому тексті.

Необхідно відзначити, що виведена модель спрацьовує не тільки в межах одного дискурсу – релігійного, а й поширюється на інші види дискурсів. Якщо класифікація дискурсів базується на розмежуванні за тематикою, то вважається за доцільне виокремлення політичного та краєзнавчого дискурсів.

Застосування запропонованої моделі на всіх контекстуальних рівнях одного типу тексту у зіставному аспекті дозволить, по-перше, виокремити інтегральні та диференціальні ознаки одного типу тексту в двох культурних традиціях і, по-друге, окреслити коло необхідних перекладацьких адаптивних трансформацій,

необхідних для збереження та передачі прагматичного ефекту в умовах іншокультурної комунікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Калениченко О.А., Подміногін В.О. Переклад vs адаптація//Вісник Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна. – Харків: Константа. – 2004. - №636. – С.201-206. 2.Гарбовский Н.К. Теория перевода. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 2004. 3.Nida E. Towards a Science of Translating. – Leiden, 1964. 4. Алексеева И.С. Введение в переводоведение. – СПб.: Филологический факультет СПбГУ; М.: Издательский центр «Академия», 2004. 5.Райс К. Классификация текстов и методы перевода//Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. – М., 1978. – С.202-228.

Резюме

Дана стаття розглядає теоретичні засади поняття перекладацької адаптації у зв'язку з виокремленням прагматичних типів тексту в межах релігійного дискурсу. Автором запропоновано адаптивну перекладацьку модель, застосування якої уможливить еквіваленту передачу прагматичного ефекту ДжТ у варіанті перекладу.

Resume

The article presents the research of the theories of translational adaptation of pragmatic texts, which belong to religious discourse. The author's translational adaptive model can be applied to the text of translation with the expectations of the pragmatic effect received from the original text.